

ETIKA

Obyčejné
neřesti

Judith N. Shklarová

KAROLINUM

Obyčejné neřesti

Judith N. Shklarová

Z anglického originálu *Ordinary Vices*, vydaného nakladatelstvím Belknap Press v roce 1984, přeložili Daniela Theinová a Karel Thein.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Národní
plán
obnovy

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Edici Etika řídí Jakub Jirsa
Redakce Alena Machoninová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

Copyright © 1984 by the President and Fellows of Harvard College
Published by arrangement with Harvard University Press.
Translation © Daniela Theinová, Karel Thein, 2023

ISBN 978-80-246-5616-8
ISBN 978-80-246-5642-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Stanleymu Hoffmannovi

OBSAH

Poděkování /9

ÚVOD: PŘEMÝŠLET O NEŘESTECH /11

1. KRUTOST NA PRVNÍM MÍSTĚ /17

Krutost a křesťanské jednání /20

Oběti: tehdy a dnes /26

Odvaha: tělesná a mravní /34

Skeptická politika /41

Morální krutost a misantropie /46

2. NEBUĎME POKRYTEČTÍ /57

Pokrytectví na prvním místě /58

Pokrytecká samolibost /65

Nové pokrytectví: upřímnost /70

Pokrytectví a liberalismus /79

Ideologie a vzájemné demaskování /92

3. CO NÁM VADÍ NA SNOBSTVÍ /101

Primární snobství: původ versus úspěch /105

Sekundární snobství a jeho neblahé politické projevy
v demokracii /117

Demokratické ohlasy /128

Akademičtí snobi /144

4. POTÍŽE S PRORADNOSTÍ /157

Pocity zrazených a perfidní jednání /159

Proradná společnost /168

Vlast nebo přátelé: volit zradu /176

Protichůdné závazky: čest a povinnost /183
Proradnost ve starověkých a moderních republikách /196
Důvěra v politice a strašák převratu /206

5. MISANTROPIE /216

Machiavelistická misantropie /230
Liberální misantropie: omezená vláda /239
Útok na neosobní vládu /247

6. ŠPATNÉ VLASTNOSTI PRO DOBRÉ LIBERÁLY /253

Literatura /278

Rejstřík /286

PODĚKOVÁNÍ

Části první kapitoly a dřívější verze kapitoly druhé vyšly v časopise *Daedalus* v létě roku 1979 a 1982 a jsou zde přetištěny s laskavým svolením redakce; zvláštní dík patří redaktoru Stephenu R. Graubardovi za jeho vstřícnost a podporu. Jakkoli se může zdát pošetilé děkovat přátelům za to, že jsou mými přáteli, zmiňovat jejich jména – ať už v soukromí, nebo na veřejnosti – je pro mě vždycky potěšením. To nejlepší na psaní této knihy byly ostatně rozhovory, které jsem s nimi měla možnost vést o jejím obsahu. Nehledě na to, jestli si zrovna notujeme, nebo se přeme, debata se Stanleyem Cavellem, Stephenem Holmesem, Harrym Hirschem, Nancy Rosenblumovou, Michaellem Walzerem či Berniem Yackem je pro mě pokaždé ohromnou intelektuální vzpruhou. Každý z nich mě vybavil dobrou radou a obnovil moji důvěru ve společné vědecké bádání.

Část kapitoly o „Krutosti na prvním místě“ jsem představila v rámci The Lionel Trilling Seminar na Columbia University v New Yorku v dubnu 1981. Připomínky, které tehdy vznesli zejména mí diskutanti, Arthur Danto a George Kateb, byly velmi užitečné a jsem za ně vděčná, stejně jako jsem vděčná Franklinu Fordovi, který mi pomohl s prací na původním eseji. Nakonec bych ráda poděkovala řediteli a členům All Souls College v Oxfordu za jejich pozvání během Trinity Term v roce 1983, které mi umožnilo dokončit tuto knihu ve skvělých pracovních podmínkách.

ÚVOD
PŘEMÝŠLET O NEŘESTECH

*Zrada, nevěrnost, tyranství, krutost,
které jsou našimi obyčejnými neřestmi.*

Michel de Montaigne: *O kanibalech*,
přel. Václav Černý (upraveno)

Obyčejné neřesti jsou jednáním, na jaké jsme všichni zvyklí. Nic úchvatného či nevšedního. Na Montaignův seznam bychom měli přidat ještě nečestnost, protože ji stejně jako on tak dobře známe. Krutost, pokrytectví, snobství a proradnost jsou snad tak běžné, že je zbytečné se jimi zabývat: zejména o krutosti říkají filozofové tak málo, až snadno předpokládáme, že vše, co nás na toto téma napadne, ani nestojí za zmínku; vždyť ctností se jistě zabývali více. Tento odhad je ale chybný, neboť historikové, dramatikové a básníci, ať už píší veršem či prózou, tyto neřesti neopomíjeli, což platí především o krutosti. Pro vysvětlení a uznání toho, co nás naučila sama každodenní zkušenost, se musíme obrátit k nim. Zdálo by se, že díla teologů by mohla být užitečná, ale jejich záběr je poněkud omezený. Hlavním předmětem jejich zájmu jsou provinění proti božímu řádu – přesněji řečeno hříchy. Sedm smrtelných hříchů uznávaných tradičním křesťanstvím navíc nezahrnuje byčejné neřesti, které jsou v zásadě přehlíženy. Zamyslet se nad běžnými špatnostmi, které si navzájem každodenně působíme, můžeme jen tehdy, když opustíme božsky spravované morální univerzum. Právě to učinil Montaigne, a právě proto je hrdinou této knihy. Jeho duch prostupuje každou její stránku, byť se na ní neuvádí jmenovitě. Krutosti přiznal první místo a od něj jsem se naučila, co z takového přesvědčení plyne.

Krutost, pokrytectví, snobství, proradnost a misantropie mají něco společného: jsou zároveň osobní i veřejné. Krutí jsme k dětem i k politickým nepřátelům; pokrytectví lze sledovat kdekoli, doma i na veřejnosti; snobství je soukromé, ale v zastupitelské demokracii má vážné ideologické důsledky; a své osobní přátele nezrazujeme o nic méně než politické spojence – proto jsou si láska a válka tak podobné. Misantropie nás navíc může zachvátit, přemýšlíme-li o obyčejných neřestech až příliš a silně se jimi trápíme. Může nás prostě uvrhnout do deprese, ale může nás též přivést k politické zuřivosti, ba masovému vraždění, což je nám dnes rovněž dobře známo. Protože tyto neřesti narušují náš charakter tak hluboce, vidíme je všude kolem. Právě proto jsou složitým problémem pro liberální demokraty, pro něž je notoricky obtížné oddělit soukromou a veřejnou sféru. Některé osobní neřesti, jež mohou silně odpuzovat svobodné lidi, je přesto z principu či z obezřetnosti nutné přehlížet. Zvláště obtížné je to v případě neřestí, jimiž se budu zabývat – krutost, misantropie, pokrytectví, snobství a proradnosti. Nejsou stejné jako neoblíbené názory nebo odporné ideologie, na něž mají lidé ústavní právo, ani se neomezují na určité specifické činy nebo rozhodnutí. Tyto neřesti mohou ovlivňovat celou naši povahu, a naše reakce na ně jsou proto mnohem hlubší, a to jak citově, tak rozumově. Zejména krutost je pro liberály zcela nepřijatelná, protože strach ničí svobodu. Rovněž pokrytectví a proradnost byly vždy předmětem pohrdání. Jak bychom mohli žít i nadále svobodně, kdybychom nemohli důvěřovat přátelům a spoluobčanům? Kdo by mohl očekávat, že budeme snášet ponížení, které nám působí neskrývané snobství? Naše jediná útěcha může nakonec spočívat v tom, že bez morálních ambicí by neexistovalo pokrytectví a že bez důvěry by nedocházelo ke zradě. Nic však nemůže vykoupit krutost a ponížení.

I když soukromé a veřejné meze zrady a nečestnosti dokážeme probírat vcelku otevřeně a nevzrušeně, v případě krutosti býváme mnohem zdrženlivější. Krutost je jiná – a myslím, že nikoli proto, že bychom byli přecitlivější. Koneckonců, píše se dvacáté století. Krutost je matoucí, protože nemůžeme žít ani s ní, ani bez ní. Navíc nás vystavuje naší nerozumnosti způsobem, jímž to nečiní nic jiného. A to není vše. Stanovit stupnici

neřestí podle závažnosti je obecně obtížné, i když se shodneme, co je neřestné; když ale do čela neřestí postavíme krutost, což je pro liberální teorii docela snadné, může to vést k politické dezorientaci a hlubokému zmatku. To je jistě důležitý důvod, proč ji spolu s ostatními běžnými neřestmi zkoumat. Musíme najít způsob, jak neřesti seřadit, což vede k širší otázce důsledků morálních rozhodnutí, nehledě na to, jestli je činíme v soukromí či veřejně.

Zkušený a světznaný člověk může navzdory tomu všemu celkem rozumně říci, že setrvalé mluvení o neřesti ji nakonec utvrzuje, protože nás dovádí k nenávisti vůči lidem. Příliš dlouhé uvažování o nečestnosti, nevěře a zejména krutosti nás nakazí misantropií. Možná je lepší změnit téma. Vždyť kdo vůbec snese tolik poučování a peskování? Ale vážně: nelze popřít, že misantropie má nejničivější politický potenciál. Nenávidět skutečné lidské bytosti dost na to, abychom učinili cokoli s výhledem na nové a lepší lidstvo; vyčistit lidské pokolení, až zůstanou jen silní a krásní – to jsou záměry, o nichž dnes víme vše, co vědět potřebujeme. A soukromý misantrop, jenž nedokáže snášet chyby a nedostatky svých bližních, je špatným přítelem a domácím tyranem v omezené oblasti svého vlivu. Také v tomto případě hraje roli, jakým způsobem neřesti řadíme, tj. kterým z nich připisujeme nejzávažnější důsledky. Přiznáme-li první místo krutosti, musíme pečlivě dohlížet na svou vlastní misantropii, jež se jinak promění v zuřivost. Liberalismus přesto dlouhodobě vděčí misantropii za mnohé, či spíše dluží mnohé podezíravosti, jež věří, že žádná skupina státních představitelů není povolána k čemukoli kromě toho, aby v přísných mezích práva bránila větším podobám násilí a podvádění. Misantropie je sama neřestí, o níž liberálové musejí přemýšlet, zejména pokud nechtějí podlehnout jejím hrozivějším a cyničtějším podobám. Když přiznáme první místo nečestnosti či proradnosti, nevidíme tak jasně potřebu zamezit zuřivosti, která přiživovala prudké výbuchy a násilnou misantropii v raně moderní době a znovu v letech bezprostředně po první světové válce.

Nejenže z politického hlediska záleží na tom, jak neřesti seřadíme; s ohledem na svobodu je též nutné, abychom se v souladu s liberální politikou naučili snášet nesmírné rozdíly v tom,

jakou důležitost připisují neřestem různí jedinci a různé skupiny. Sedm smrtelných hříchů, s jejich důrazem na pýchu a požitkářství, se propastně liší od krutosti, kterou jsme postavili na první místo. Tato volba není nahodilá a neplyne jen z různosti naší ryze osobní povahy a z našich citových sklonů. Tyto různé žebříčky patří k velice odlišným hodnotovým systémům. Některé mohou být opravdu starého data, protože struktura našich přesvědčení se nemění ani zdaleka tak rychle jako hmatatelnější životní okolnosti. Zajímavé přitom je, že ony žebříčky nikdy nezanikají, jen se na sebe neustále vrství. Evropa vždy měla tradici tradic, což bohatě dokládají naše demografické a náboženské dějiny. Nijak nám nepomůže ohlížet se za jakousi imaginární klasickou či středověkou utopii morální a politické jednomyslnosti, nemluvě o hrůze, jakou je plánování takové utopie v budoucnu. Přemýšlení o neřestech odhaluje, do jaké míry pozůstává naše kultura z řady subkultur, z mnoha vrstev starých náboženských a třídních rituálů, ze zděděného vnímání a chování na etnickém základě, z ideologických přežitků, jejichž původní smysl byl již zcela zapomenut. S ohledem na to vše se liberální demokracie stává receptem na přežití spíše než projektem zdokonalování lidstva.

Kritika mířící na liberalismus z klerikálních a vojenských kruhů se jej snažila od osmnáctého století vykreslit jako doktrínu, jež dosahuje veřejného dobra, míru, rozkvětu a bezpečí tím, že podporuje soukromé neřesti. Za podstatu, smysl a důsledek liberalismu bylo prohlašováno sobectví ve všech jeho podobách. Tehdy stejně jako dnes jsme slyšali, že k tomu nevyhnutelně dochází, jakmile odložíme vojenskou ctnost a disciplínu, kterou nám uložil Bůh. Nic však není vzdálenější pravdě. Samo odmítnutí veřejného nátlaku, jímž je nařízena jednota vyznání a zaveden uniformní standard chování, vyžaduje vysoký stupeň sebekázně. Důsledně aplikovaná tolerance je obtížnější a mravně náročnější než útisk. Liberalismus strachu, jenž činí z krutosti první z neřestí, navíc zcela správně chápe, že strach z nás dělá pouhé reaktivní agregáty počitků a že z tohoto nebezpečí plyne určitý veřejný étos. Začít je třeba tím, čemu se máme vyhýbat, přesně tak jako se Montaigne nejvíce obával strachu. Je třeba si cenit odvahy, protože nám brání být krutí, jako jsou často zbabělci, a zároveň nám pomáhá

obrnit se proti strachu z tělesného i morálního nebezpečí. Jistě nejde o odvahu ozbrojenců, ale o odvahu jejich pravděpodobných obětí. V tom spočívá liberalismus, jenž se zrodil z krutostí náboženských občanských válek, jež navždy proměnily nároky křesťanské lásky ve výčitku všem náboženským institucím a stranám. Pokud měla víra vůbec nějak přežít, muselo to být v soukromí. Tehdy vytyčená alternativa, jež si stále podržuje svou platnost, není polaritou klasické ctnosti a liberální nestřídmosti, nýbrž polaritou kruté vojenské a morální represe a násilí na straně jedné a zdrženlivé tolerance na straně druhé – tolerance, jež omezuje mocné, aby ochránila svobodu a bezpečí každého občana, starého či mladého, muže či ženy, černého či bílého. Liberalismus není ani zdaleka amorální anarchií; je naopak něčím krajně náročným na sebeovládání, příliš náročným pro ty, kdo nedokáží snášet protimluvy, složitost, různost a rizika plynoucí ze svobody. Návyky spjaté se svobodou se navíc rozvíjejí v soukromé i veřejné sféře a není nijak obtížné představit si liberálovu povahu. Z definice této povahy však plyne, že ji nelze vnucovat, a dokonce ani propagovat užitím politické autority. Úkoly liberalismu se tím neulehčují, nedochází však k rozvrácení jeho etické struktury.

Při zkoumání Montaigne a našich obyčejných neřestí v jejich soukromém i veřejném kontextu jsem se obrátila k literatuře, v níž lze najít postavy a situace, které nám o těchto neřestech řeknou nejvíce. Obzvláště užitečné bylo tudorovské drama, jehož reakce na krutost a proradnost jsou velmi blízké Montaignovi, a vlastně též Machiavellimu. Výmluvnost těchto dramát je posílena jejich odlišností a současně mnohem hlubší podobností s onou nejčerstvější minulostí, kterou nazýváme přítomností. Budu opakovaně vyprávět příběhy, mnohé velmi známé, abych ukázala některé (zdaleka však ne všechny) projevy běžných neřestí a to, jaký mají v co nejrůznějších prostředích dopad na své původce i jejich oběti. Samozřejmě nejde o historii. A přísně vzato snad nejde ani o filozofii. Mé zkoumání je příliš blízké psychologii a příliš vzdálené argumentům a protiargumentům, jež nepovolují protimluvu a výjimku a jimiž je definován styl filozofické rozpravy – jde o zkoumání tak leda předfilozofické. Nic z toho, co chci říci, nezáleží na sporech o pravomoc v té či oné intelektuální oblasti. Je docela

možné, že neřesti, a zejména krutost, se vymykají rozumovému uchopení tak důsledně, že jejich význam mohou zachytit jen příběhy. Zcela jistá si tím však nejsem, opět v souladu s Montaignovou obezřelostí a jeho skepticismem.

Krutost, pokrytectví, snobství a proradnost jistě nikdy nezmizí. Mým cílem nebylo oslavovat je nebo je vymýtit, ale zkoumat obtíže, které vyvstávají, když o nich přemýšlíme. Každá z těchto neřestí je víceznačná, což platí i o zradě, protože nás sice hluboce zraňuje, ale její příčiny a širší následky mohou být bezvýznamné. Jestliže totéž lze říci o snobství, pokrytectví má svou společenskou roli. Zkrátka a dobře, nepůjde o pochod k vytčenému cíli, ale o opatrné našlapování po morálně tenkém ledě, a v tomto duchu je třeba tyto eseje číst. Každý z nich se zabývá jednou obyčejnou neřestí. Závěrečná kapitola nabízí teoretický přehled spolu s analýzou celého zkoumání a je určena těm, kdo mají zálibu v politické teorii; předešlé kapitoly na ní však nezávisejí a lze je číst samostatně.

*Vše rozkradeno, zaprodáno, prodáno,
mihlo se smrti černé křídlo,
vše nenasytnou tísní ohlodáno,
odkud se bere v nás to světlo?*

Anna Achmatovová

O krutosti mluví filozofové jen zřídka. Přenechali ji dramatikům a historikům, kteří ji naopak neopomíjeli. Klasická tragédie je nemyslitelná bez tělesné krutosti a komedie závisí na krutosti morální, ovšem platónský dialog o krutosti bychom hledali marně. Aristotelés se věnuje pouze patologické bestialitě, nikoli krutosti. Svatý Augustin pokládá za důležitější než krutost řadu projevů chamtivosti. Pomstychtivost jako součást smrtelného hříchu hněvu často zmiňují středověcí teologové. Krutým tyranům se dostává patřičného odsudku a následně výjimečného trestu v Dantově *Pekle*. V Giottových *Neřestech* v padovské kapli Scrovegniů jsou však kruté činy zobrazeny jen v dolní části panelu s chladnou a přezíravou postavou Nespravedlnosti. Chceme-li opravdu vědět, jak vypadá krutost, můžeme se samozřejmě podívat na Giottův *Poslední soud*, v němž jsou odsouzení trestáni pomocí všech představitelných nástrojů tělesného mučení. Obdobné popisy ostatně najdeme i v Dantovi. Utrpení bylo jistě chápáno jako něco pro člověka dobrého, dokonce jako známka pozhnaného stavu. Takový stav lze vyčíst z tváří mučedníků. Možná, že rozsah božsky posvěcené krutosti znemožňoval chápat lidskou krutost jako samostatné a absolutní zlo. Křesťany, kteří pochybovali o doslovném čtení výjevů tělesného utrpení v pekle, přitom jistě znepokojovala krutost a pomstychtivost připisovaná

Bohu.¹ V osmnáctém století už byly tyto pochyby silně rozšířené, zejména v Anglii, kde se začínaly psát úžasné dějiny světského humanitárního hnutí. O nepřátele nemělo rozhodně nikdy nouzi. Náboženská neústupnost, teorie přežití nejdutnějších, revoluční radikalismus, primitivní militarismus, kult mužné síly a jiné vize světa nepřátelské vůči humanitárním postojům nikdy neochably. Ochota brát krutost vážně se přesto stala a zůstala důležitou součástí morálky, kterou Evropa vyznávala i během opakovaného hromadného vraždění. Přiznat krutosti první místo je však přesto něco zásadně odlišného od pouhé lidskosti. Nenávidět krutost více než jakékoli jiné zlo předpokládá radikální zavržení jak náboženských, tak politických konvencí. Odsuzuje nás to k životu plnému skepse, nerozhodnosti, znechucení a často i misantropie. Na první místo tak byla krutost kladena jen velmi zřídka a diskuse o ní jsou vzácné. Pro většinu filozofů je příliš hlubokou hrozbou pro rozum, než aby o ní vůbec uvažovali.

Většina z nás se snad intuitivně shodne na tom, co je dobré a co zlé, zároveň se však, a to je mnohem významnější, silně lišíme tím, jak hodnotíme ctnosti a neřesti. Jen málokdo přijal citová a společenská rizika plynoucí z důrazu na roli krutosti, z bezpodmínečného chápání krutosti jako *summum malum*. Mezi moralisty se s tímto postojem opakovaně setkáváme jen u Montaigne a jeho žáka Montesquieua, a celkem snadno chápeme, proč zůstávají dost ojedinělými příklady. Přiznat krutosti první místo znamená opustit ideu hříchu v tom smyslu, jak ji chápe zjevené náboženství. Hříchy jsou překročením pravidel uložených Bohem a proviňují se proti němu; pýcha – zavržení Boha – je vždy nutně nejhorším hříchem, z něhož plynou všechny ostatní. Naopak krutost – záměrné působení tělesné bolesti slabší bytosti, jíž chceme přivodit utrpení a strach – je křivdou výlučně na *jiném stvoření*. Je-li chápána jako nejvyšší

---

¹ Viz D. P. Walker: *The Decline of Hell*, Chicago: University of Chicago Press 1964. Zhruba ve stejné době jako já hledal odkazy ke krutosti v době před Montaignovým *Eseji* Arthur Danto z Kolumbijské univerzity a dospěl ke stejným závěrům. O jeho výklad jsem se opírala stejnou měrou jako o svůj vlastní výzkum a ráda bych mu tímto poděkovala. Keith Thomas v knize *Man and the Natural World. 1500–1800* ukazuje, že humanitární postoje byly tehdy (alespoň v Anglii) rozšířenější, než se historikové donedávna domnívali.

zlo, je tak souzena sama o sobě, a ne proto, že by znamenala popření Boha nebo jakékoli jiné vyšší normy. Jedná se o soud vynášený zevnitř světa, v němž se krutost vyskytuje jako součást našeho normálního soukromého života i našeho každodenního veřejného jednání. Přiznáme-li jí bezpodmínečnou přednost, s odmítnutím každé vyšší instance, která by mohla projevy krutosti omluvit či prominout, ztrácíme možnost odvolat se k jakémukoli řádu věcí kromě faktické existence. Nanejvýš intenzivní nenávisť vůči krutosti je dokonale slučitelná s vírou v Bibli, ale jejím upřednostněním nezvratně opouštíme oblast zjeveného náboženství. Jde totiž o čistě lidský soud nad lidským chováním a náboženství je tomuto soudu vzdáleno. Rozhodnutí klást krutost na první místo přitom není motivováno náboženskou skepsí. Odvíjí se spíše od pochopení, že zvyky pevně věřících se svou brutalitou neliší od zvyků bezvěrců a že Machiavelli zvítězil dlouho předtím, než napsal svou první řádku. Přiznáme-li tedy krutosti první místo, ocitne se ve sporu nejen s náboženstvím, ale také normální politikou.

Proč bychom měli krutost nenávidět s maximální intenzitou? Montaigne se domníval, že jde o čistě psychologickou otázku. Svůj pohled obrátil nejprve do vlastního nitra a shledal, že pohled na krutost jej naplnil okamžitým odporem. Šlo o zcela negativní reakci, neboť, jak říká, „hrůza z krutosti mě k slitovnému jednání strhává daleko víc, než by mě ponoukl jakýkoli příklad slitování.“² Soucit je vskutku často zlomyslný. Nemá v sobě nic kladného, nikterak nezávisí na laskavosti či lidskosti, či spíše souvisí s nimi jen natolik, nakolik brzdí naše sklony ke krutosti. Montaigne změkčilým lidem nedůvěřoval: jsou často nestálí a snadno se stávají krutými. Krutost, stejně jako lhaní, odpuzuje okamžitě a snadno proto, že je „ošklivá“. Je neřestí, která pokrývá lidskou povahu, nikoli překročením božských či lidských pravidel. Nemusíme tak pochybovat o Montaignově tvrzení, že krutost prostě nenáviděl a jak říká, „co nenávidíme, na tom nám nepřestává záležet.“³ Přestože byla jeho nenávisť ke

---

² Michel de Montaigne: O umění rozmlouvat, přel. Václav Černý – Václav Jamek, in: M. de Montaigne: *Eseje*, Praha: Arbor vitae 2008, s. 513.

³ Michel de Montaigne: De Democritus et Heraclitus, in: *Montaigne. Les Essais*, ed. Jean Balsamo – Michel Magnien – Catherine Magnien-Simonin, kniha I, kap. 50, s. 323. Všechny další odkazy na Montaignovy eseje či jejich části, které

krutosti osobní volbou, nebyla to volba nahodilá; a nedošlo k ní v intelektuálním ani historickém prázdnu.

KRUTOST A KŘESŤANSKÉ JEDNÁNÍ

Je zřejmé, že Montaigne ztratil téměř úplně víru v etablované křesťanství, byť ne nutně v Boha, dávno předtím, než začal psát své *Eseje*. Dalším krokem byl pro něj a jeho současníky návrat k filozofům klasické antiky, z jejichž moudrosti Montaigne nikdy nepřestal čerpat. Toto nové pohanství však mělo úskalí, které nemohl přehlížet. Díky své vnímavosti si jistě uvědomil, že i Machiavelli unikal křesťanské svěrací kazajce a že tento nejotevřenější protivník zjeveného náboženství byl zároveň předním učitelem krutosti a jeho misantropie byla trvalou mravní hrozbou. Montaigne musel mít dojem, že krutost je všude – že je všudypřítomnou mravní nemocí Evropy. Přiznal jí první místo mezi neřestmi, protože se stala nejnápadnějším zlem, jež se vymykalo snahám o nápravu, což jasně dokládaly tehdy běžné náboženské války. Není proto překvapivé, že první tři z jeho *Esejů* si berou na mušku Machiavelliho. První ho obrací vzhůru nohama. Ve *Vladaři* se Machiavelli táže, zda je z hlediska toho, kdo se chopil vlády, účinnější vládnout krutě nebo shovívavě, přičemž odpověď zní tak, že krutost funguje celkem vzato lépe. Montaigne vznáší otázku, kterou by mohly položit vladařovy oběti: je lépe domáhat se tváří v tvář krutosti soucitu, nebo se chovat vzpurně? Jednoznačně správná odpověď podle něj neexistuje. Oběti nemají žádnou jistotu. Musejí se rozhodovat bez návodu. Druhý z *Esejů* se věnuje zármutku těch, jejichž děti a přátelé umírají. A třetí zvažuje, jak bychom se mohli proti panovníkově hrůzovládě pojistit. Kdyby bylo zvykem předložit výčet vladařových činů hned po jeho smrti, touha po posmrtné slávě by snad mohla působit jako občasná brzda. Vždyť i Machiavelli poznamenává, že panovník užívající bezuzdného násilí se nejspíše nebude těšit nejlepší historické pověsti, dokonce ani tehdy, kdyby mu všechny

---

nejsou v českém vydání z roku 2008, citují toto jednosvazkové francouzské vydání. Číslo knihy a kapitoly uvádíme pro lepší orientaci. Pozn. překl.